

Het boek dat komen moet.

De Nederlandsche Vereeniging van Postzegelverzamelaars schreef in 1886: (Tijdschrift December 1886) de volgende prijsvraag uit:

„De Vereeniging verlangt eene geschiedkundige verhandeling van alle postzegels, briefkaarten, gestempelde couverts en postzegels ¹⁾ voor het Koninkrijk der Nederlanden en zijne Koloniën en bezittingen in andere werelddeelen vóór den 1sten Januari 1887 uitgegeven, gestaafd door aanhaling der op die uitgaven betrekking hebbende officiële stukken (Koninklijke besluiten, ministerieele resolutiën, enz.) en zoo mogelijk door overlegging van exemplaren”. Antwoorden moesten vóór of op 14 Maart 1887 ingezonden zijn, de prijs zou bestaan uit een verguld zilveren eerepenning.

De prijsvraag bleef... onbeantwoord.

Hierdoor niet ontmoedigd wordt bij het vijfjarig bestaan der Vereeniging (Tijdschrift Februari 1889) de prijsvraag gewijzigd en wordt gevraagd de beschrijving van „alle postzegels, briefkaarten, gestempelde couverts, postbewijzen, postbladen en portzegels voor het Koninkrijk der Nederlanden en zijne Koloniën in Oost- en West-Indië, vóór 1 Januari 1889 uitgegeven”. Antwoorden werden ingewacht vóór of op 10 April 1889, de prijs zou zijn: een verguld zilveren eeremetaal, groot model.

In het Juninummer 1889 van het Tijdschrift moet het bestuur erkennen, dat deze poging „wederom zonder gevolg is geweest”. Daar door sommigen tegen den vorm der prijsvraag bezwaren gemaakt worden, „omdat het voor in Europa wonende leden niet wel „doenlijk was de besluiten of resolutiën omtrent uitgiften in Oost- en West-Indië op te sporen, en omgekeerd”... wordt de prijsvraag gesplitst en luidt nu: „De Vereeniging verlangt eene geschiedkundige verhandeling over alle postzegels, briefkaarten, gestempelde couverts, postbewijzen en portzegels, uitgegeven tot 1 Augustus 1889:

a. Voor Nederlandsch Oost-Indië;

b. Voor Suriname en Curaçao.

Antwoorden moeten vóór of op 31 December 1889 ingezonden zijn: a zal bekroond worden met een zilveren, b met een bronzen medaille.

De heer Mr M. J. Mijer zond een antwoord in over de zegels van Nederlandsch Oost-Indië. Het werd bekroond en verscheen Mei 1889 onder den titel: „Beschrijving van alle Nederlandsch Oost-Indische Frankeerzegels, Portzegels, Briefomslagen en Briefkaarten van 1864 tot heden, volgens officiële bescheiden, die zich bevinden in het archief der posterijen te Batavia. — Batavia, Mei 1889”.

Zou er geen poging meer gedaan worden om ook over Nederlandsche zegels zulk een boekje te doen verschijnen? Velen begon het steeds meer te hinderen, dat in buitenlandsche catalogi de Nederlandsche postwaarden of slechts gedeeltelijk of niet naar waarheid omschreven werden. Eindelijk werd door de Algemeene

Vergadering van 6 Mei 1893 besloten tot samenstelling van een „Standaardwerk over de postwaarden van Nederland en zijne Koloniën”. Een commissie bestaande uit de H. H. leden: Mr. M. J. Mijer, J. E. Bohlmeijer, H. F. W. Becking, J. Goossen Czn, F. Völcker, W. Drektraan, A. H. van den Berg en D. E. Schreuders nam het werk op zich en liet Augustus 1894 Deel I: Nederland; Maart 1895 Deel II: Nederlandsch Indië; Juni 1895 Deel III en IV Suriname en Curaçao verschijnen. De vier deeltjes vormen samen 220 bladzijden tekst, waarvan 100 bladzijden door copieën van officiële stukken worden ingenomen. Het geheel is verlucht met 45 platen, voorstellende duidelijke afbeeldingen der verschillende postwaarden¹⁾.

Het werk was niet alleen een handleiding voor hen die postwaarden van Nederland en Koloniën verzamelen wilden, maar deed hen die zich reeds lang op dit verzamelen toelegden, hunne stukken nauwkeuriger onderzoeken, om te zien of zij alles wat het Standaardwerk noemde reeds bezaten. Vergelijking van het een met het ander bracht tot ontdekking van vele bijzonderheden, die aan de samenstellers van het Standaardwerk onbekend gebleven waren. Ik noem b. v. voor Nederland: de typen der postzegels 1867, de eigenaardigheden der koningszegels 1872, tanding 14, enz. enz. Deed dit het verlangen opkomen om het Standaardwerk te „herzien”, een uitbreiding was ook noodig door de vele postwaarden, die na 1892 verschenen waren.

Na vele besprekingen op algemeene vergaderingen werd 27 April 1902 een nieuwe Commissie benoemd, bestaande uit de H. H. leden: G. F. Leliman, J. H. Albrecht, J. E. Bohlmeijer, J. A. Wreesman en D. E. Schreuders, wier taak het zou zijn: „voorbereiding der uitgifte van een nieuw handboek der postwaarden van Nederland alleen en de voorbereiding te beperken tot de copij”.

Het Januarinummer 1904 van het Tijdschrift bracht den eersten arbeid dezer Commissie, n. l. een beknopte opgave van alles wat de Commissie van de uitgifte 1852 omtrent de zegels, proeven, afstempelingen wist. De lezers werden dringend verzocht bijzonderheden, hun bekend en niet genoemd, ter kennis van de Commissie te brengen. Het werk in volgende nummers omtrent de andere uitgiften, eerst zoo flink voortgezet, begon langzamerhand te kwijnen. Gebrek aan tijd, verschil van meening bij en onder de Commissieleden maakte aan het bestaan der Commissie een einde, zoodat de heer G. F. Leliman als laatst overblijvende aan de Algemeene Vergadering van 12 November 1905 het werk der Commissie moest overdragen.

De Vereeniging geen beslissing willende nemen, wist niet beter te doen, dan het Bestuur in dezen diligent te verklaren.

¹⁾ Einde 1899 waren verkocht van Deel I: 347; II: 226; III en IV: 204 exemplaren.

1) Portzegels volgens de fransche vertaling.

En het Bestuur?... Het kon moeilijk anders doen dan wachten. Het achtte den tijd nog niet gekomen om bepaalde voorstellen te doen en wilde zien of niet spoedig toegang tot de Regeeringsarchieven te verkrijgen was. Inderdaad is sedert 1905 het Hoofdbestuur der Posten niet meer zoo sterk tegen openbaarmaking van archiefstukken gekant. Ik wil slechts wijzen op het hoogst merkwaardige feit, dat de Tweede Nederlandsche Philatelistentag ons in Augustus 1907 op hare invitatie-tentoonstelling een buitengewoon zeldzame Regeeringsinzending deed bewonderen.

Wat wil nu onze Vereeniging? Blijven wachten? Weer een Commissie benoemen, die haar taak beperkt ziet tot „voorbereiding der copie”? Ik zou denken dat zulks niet noodig is, en dat de Vereeniging zeer goed een beslissing kan nemen omtrent het uitgeven zelf. Wanneer een uitgever een nieuw boek aan het publiek bekend wil maken, verspreidt hij een prospectus, waarin

A. de hoofdlijnen worden aangegeven, hoe het werk wordt opgezet;

B. de proeve van bewerking van een gedeelte wordt gegeven.

Ik geloof dat onze Vereeniging, dit van een werk over het Nederlandsch zegel wetende, volkomen in staat is een beslissing te nemen. Hiervan overtuigd wil ik beproeven een omschrijving van beide punten A. en B. te geven.

A. **De hoofdlijnen van het werk.** De titel kan luiden: „*Geschiedenis van het Nederlandsche zegel*”, met de omschrijving: „*Eene geschiedkundige beschrijving van alle Nederlandsche post-, franker-, port-, postbewijs-, zegels, postbladen, briefomslagen en briefkaarten van af hunne invoering tot heden.*”

Eene geschiedkundige beschrijving. De samensteller(s) moet(en) arbeiden „*sine ira et studio*”, d. i. zonder vooringenomenheid en met alle nauwgezetheid. Een vooropgestelde meening, een voorliefde voor eenig bepaald punt, een tegenzin tegen iets anders, maakt het werk onzuiver en brengt den schrijver in verzoeking aan zijne lezers een meening op te dringen die persoonlijk, maar niet geschiedkundig betrouwbaar is. Men mag het werk lezende niet *kunnen* zeggen: de schrijver verzamelt kleurverschillen, wil niets van tandingen weten, is vóór ontwerpen en proeven, tégen stempels. ... Neen, in het werk wordt in zuiver tijdrekenkundige volgorde alles wat op de geschiedenis van elke uitgifte betrekking heeft, trouw gevolgd.

Deze onpartijdige wet zegt in de postzegelgeschiedenis, elk zegel of elke uitgifte van zegels heeft drie tijdperken door te maken: 1. De *Vorbereitung*. 2. De *Vervaardiging*. 3. Het *Gebruik*.

1. **De Vorbereitung.** De Minister vraagt aan een kunstenaar een ontwerp te willen maken. Dit ontwerp is het begin. Het wordt aangenomen: J. W. Kaiser voor uitgifte 1864; of verworpen: eerste koningstype 1867 van J. Nusser. Tot de ontwerpen mogen natuurlijk niet zoodanige teekeningen gerekend worden, die zonder eenige opdracht vervaardigd werden, ook al worden hieronder belangrijke modellen gevonden. Als voorbeeld: de prijsvraag der Maatschappij van Bouwkunst

in Amsterdam, die in 1891 (?) aan zijn leden ontwerpen van nieuwe koninginnezegels vroeg en een drietal ontwerpen ontving. Van de niet officieel tot het indienen van ontwerpen aangezochte personen, worden hier een paar van Berger-Levrault weergegeven.



De drukker krijgt het goedgekeurde ontwerp en maakt daarvan afdrucken, verschillend in kleur, zoo noodig op verschillend papier gedrukt. Uit deze verschillende afdrucken: „proeven” genoemd, doet de Regeering de keuze en wijst de proef aan die als officieel zegel moet dienen. Hiermede is de voorbereiding afgelopen en overeenkomstig de goedgekeurde proeven gaat de drukker nu volgens het betreffende Koninklijk Besluit over tot

2. **De Vervaardiging.** Als de drukker maar steeds *dezelfde* patrijs, *hetzelfde* papier, *dezelfde* kleurmenging, *dezelfde* gom, *dezelfde* perforeermachine gebruikt had! Het lijkt er niet op. Zonder opzet ontstonden allerlei verscheidenheden in de verschillende drukken van één zegel, ja! soms kwamen kenmerkende verschillen in denzelfden druk voor. De geschiedschrijver van het Nederlandsche zegel heeft deze verschijnselen eenvoudig te boeken en hun een plaats in de ontwikkeling der uitgifte aan te wijzen. Het meest belangrijke is natuurlijk als de drukker naast de officieele teekening een andere gebruikt heeft. Dit noemt men „typen”.

Typen zijn verschillen in zegelteekening die niet aan her- of bijgraveering kunnen worden toegeschreven. Iedereen kent b. v. de vier porttypen 1881, waarvan type I en II en daarna III en IV (in volgorde) hier vergroot worden afgebeeld.



Bij de samenstelling van een drukplaat heeft de drukker 4 *verschillende* stempels gebruikt, want op elk vel van 200 zegels zijn de vier typen te vinden,

gemakkelijk te onderkennen aan het verschillend schrift in „TE BETALEN” en „PORT” en in het aantal ellipsen dat den binnencirkelrand omgeeft. Bij deze typen van druk hebben we typen van zetsel in den laatsten tijd gekregen. Bij de de Ruyterporten is de afstand tusschen cijfer en breuk ($1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $12\frac{1}{2}$) bij het eene zegel grooter dan bij het andere.

PORTZEGEL

 $2\frac{1}{2}$

CENT

Type I.

Hergravering is dus iets anders. Dezelfde stempel waarmede de proef gedrukt was, wordt bijgewerkt. Het blijkt dat bij den druk in massa de teekening niet goed spreekt en een scherper opwerken noodig is. Een mooi voorbeeld geeft b. v. de eerste uitgifte onzer koninginnezegels. Bij den eersten afdruk is het oog gesloten, bij den volgenden is het open. De drukker bemerkte, dat in de teekening te weinig relief was en zoo kan men een ontwikkelingreeks van afdrucken aanleggen, waaruit men ziet dat de graveerder den stempel steeds meer retoucheert om het hoofd naar boven te doen komen. (*Bijgravering* is meer een *bijwerken* van op de platen voorkomende of onder het afdrucken ontstane gebreken).

Kleurverandering heeft bij de zegels zeer verschillende waarde. Er zijn officieele en niet-officieele kleurwijzigingen, en de geschiedschrijver moet hier zeer goed opletten. Het Koninklijk Besluit van 19 April 1869 zegt b. v. „omtrent de kleur der postzegels van 1 en „2 cent, zullen door onzen Minister van Financiën de „noodige bepalingen kunnen ¹⁾ gemaakt worden.” Wat doet de Minister? Bij resolutie van 26 April 1869 wordt bepaald „dat, vermits de vernietigingsstempel op de „in zwarte kleur gedrukte postzegels, blijkens de onder- „vinding, niet duidelijk in het oog valt, tot het drukken „dier postzegels in groene kleur is besloten.”

Steunt *deze* ministerieele resolutie op een Koninklijk Besluit, zulks is b. v. niet bekend bij de ministerieele beschikking van 15 Januari 1852, waarin gezegd wordt: „men zal trachten de blauwe zegels in het vervolg van eenigszins *lichtere* ¹⁾ kleur te doen vervaardigen.”

Weer een andere soort officieele kleurverandering

$12\frac{1}{2} \times 12$ zuiver	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$
----------------------------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------

De tien zegels zijn precies gelijk doorboord. Anders is het b. v. bij uitgifte van 1872.

$12\frac{1}{2} \times 12$ gemengd	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{3}{4}$	$12\frac{3}{4}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{4}$	$12\frac{1}{4}$	$12\frac{3}{4}$	$12\frac{1}{4}$	$12\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{4}$
-----------------------------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------

Op de tien zegels op elke horizontale lijn zijn vijf tandingen; 2: $12\frac{1}{4} \times 12$; 4: $12\frac{1}{2} \times 12$; 1: $12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{4}$; 2: $12\frac{3}{4} \times 12$; 1: $12\frac{3}{4} \times 12\frac{1}{4}$. Geschiedkundig behooren zij bij elkander onder de groep: $12\frac{1}{2} \times 12$ gemengd.

Of alle tandingen gelijk te stellen zijn? Het is moge-

zien wij in 1894 in de bestaande Koninginnezegels plaats hebben. De Administratie deelt in October 1894 mede dat de zegels „in nieuwe kleuren ¹⁾” zullen verschijnen.

De meeste kleurverschillen danken hun ontstaan aan het voortdurend op andere wijze mengen van verstoffen en vernissen, om gewenschte kleur te verkrijgen. Het aantal nuances wordt onbepaald, vooral als de verzamelaar, geen kenner van kleuren zijnde, een door de zon gebleekt exemplaar als fraaie nuance wil aanrijzen! Toch zijn er mooie kleurverschillen, b. v. de zuiver gele 15 cent 1864, de 5 cent karmozijn die in September 1901 verscheen en slechts een betrekkelijk kleine oplage had.

Tandingen, troetelkind en struikelblok van de meeste verzamelaars, die zonder van de geschiedkundige ontwikkeling op het gebied der postzegels iets te weten, meenen dat een zegel in een of ander minder voorkomende tanding, daardoor een zeldzaam zegel is. Nu is ieder vrij aan „tandingen” zooveel geld te besteden als hem behaagt, mits hij maar niet verlangt dat de geschiedschrijver volgens zijne liefhebberijprijzen tandingen rangschikt.

In ons land werd bij de uitgifte van 1864 door den Minister verklaard „er zijn op de vellen, in de lengte en „breedte, zooveel doorboorde randen aangebracht, als er „noodig zijn om iedere zegel gemakkelijk met de hand, „zonder behulp van eenig snijdend werktuig, van het vel „te kunnen scheiden”. Die doorboring — perforatie — wordt nu tanding genoemd. Spreekt men van tanding $12\frac{1}{2}$ of 14, dan wordt hiermede bedoeld, dat op elke twee centimeter zooveel tanden aan het zegel te vinden zijn.

Sommige uitgiften verschenen in één tanding, andere in verschillende. De geschiedschrijver heeft zorg te dragen 1^o dat hij bij elke uitgifte het aantal verschillende tandingen opgeeft en dit in geschiedkundige volgorde doet; 2^o dat hij de mogelijke verschillen in dezelfde doorboringsmachine onder één hoofd voegt. Van beide een voorbeeld. De zegeluitgifte 1867 is getand $10\frac{1}{2} \times 10$, $12\frac{1}{2} \times 12$, 13, 14 enz. Deze volgorde is niet geschiedkundig, want $12\frac{1}{2} \times 12$ is de eerste, $10\frac{1}{2} \times 10$ de tweede, daarna volgen de andere. De tanding $12\frac{1}{2} \times 12$ komt zuiver en gemengd voor. Zuiver b. v. in de uitgifte van 1864, waar ieder horizontale lijn aldus doorboord is

lijk dat behalve de geschiedkundige volgorde ook nog officieele bepalingen hieromtrent zijn uitgevaardigd. Ik bedoel natuurlijk niet, dat den drukker is aangezegd: ge moet in het vervolg niet $12\frac{1}{2}$ maar $13\frac{1}{2}$ tanden, maar wel dat den drukker is opgegeven „de

1) Ik cursiveer.

randen breeder (10¹/₂), smaller (b. v. 14) te doorboren, om de zegels gemakkelijker met de hand van het vel te scheiden." Dit is slechts eene veronderstelling. Archiefstukken kunnen hier alleen licht brengen en de nadere beteekenis van een of andere tanding bepalen.

Papier- en gomverschillen. Gebruikte de drukker niet altijd dezelfde kleuren ook het papier is niet altijd hetzelfde. Van onze tegenwoordige postzegels had het papier van den eersten druk beslist een grauwe tint. Blauwachtig papier is bij de uitgiften 1867 en 1870 bekend. Verschil tusschen dik en dun papier is b. v. gemakkelijk bij de uitgifte 1852 te onderkennen.

Plaatsfouten en Plaatsgebreken. Onwillekeurig denk ik hier aan het woord van Laurillard „alle overdriving drijft over". Niets schijnt in de laatste jaren — wij zien het in haast elk nummer van ons Tijdschrift —

zoo de hartstocht van velen op te wekken, als het zoeken naar plaatgebreken. Wat een triomf als een microscopisch vlakje of streep ontdekt is! Was het nu alleen maar geldvermorsen — ik heb zelf indertijd mijn goede geld aan gebrekkige portzegels (1881 type III en IV) besteed — dan kon men het nog zonder protest laten. Maar er ligt een groot gevaar in dit verzamelen, en wel dat fouten en gebreken naar voren geschoven worden om de goede zegels te verdringen of minstens zich er mee gelijk te stellen. Dat gevaar is een feit. In de portzegels type IV 1881 komt een vlek in boven- en benedencirkelrand voor. Men heeft ze type V en VI genoemd! Beslist ten onrechte. De geschiedschrijver mag ze als zoodanig niet erkennen.

Het slot van deze afdeeling zal zijn de vermelding van het aantal zegels van de betrokken uitgifte gedrukt. B. v. uitgifte 1867.

JAAR.	WAARDE					
	5 cent.	10 cent.	15 cent.	20 cent.	25 cent.	50 cent.
1867	2.773.000	2.878.000	555.000	1.000.000	1.000.000	750.000
1868	5.500.000	4.500.000	875.000	750.000	375.000	500.000
1869	5.000.000	5.500.000	—	—	—	—
1870	10.500.000	4.500.000	500.000	250.000	—	—
1871	26.000.000	1.500.000	500.000	250.000	—	—
	49.773.000	18.878.000	2.430.000	2.250.000	1.375.000	1.250.000

Waar de uitgifte van 1867 bekend is om de vele verschillende tandingen die niet bij alle waarden voorkomen, is de kennis van bovenstaand lijstje een machtig hulpmiddel om de geschiedkundige volgorde te verkrijgen.

3. Het Gebruik. De datum van uitgifte in Koninklijk Besluit of Ministerieele beschikking genoemd valt zelden samen met dien van ingebruikstelling. Het kan maanden, soms jaren duren, eer een zegel, waarvan de uitgifte officieel reeds vroeger is aangekondigd, werkelijk voor het publiek wordt verkrijgbaar gesteld. Men wil natuurlijk gaarne eerst den aanwezigen voorraad oud model verbruiken. Zoo werd bij de uitgifte van 13 Mei 1867 bepaald: „In de volgende maand (Juni) „zullen ter voldoening aan de gewone aanvragen, de „zegels van 10 cent volgens het nieuwe model, aan „alle kantoren verstrekt worden . . . Daar de aanwezige „voorraad van de oude Postzegels van 5 cent voor de „eerstvolgende toezending niet toereikend is, zullen „mede *sommige kantoren* de nieuwe zegels van dat be- „drag ontvangen. De nieuwe zegels van 15 cent zullen „waarschijnlijk eerst tegen de maand October in gebruik „behoeven te komen." Algemeen gold de bepaling: „De „Directeuren geven geen nieuwe Postzegels uit, vóór „dat de zegels naar het oude model, ten hunnen kantore „voorhanden, geheel zijn verbruikt'".

Het publiek kon van de postzegels gebruik maken, maar het gebruik was niet verplichtend. Het was immers „vooruitbetaling van het port", gelijk het Koninklijk Besluit bij de uitgifte van 1852 verklaarde. Of wilde men beleefd zijn tegenover den ontvanger van den brief, zoo kon men ook door betaling alleen, van de verzending zeker zijn. Gebruikte men postzegels dan moesten, aldus hetzelfde Koninklijk Besluit, „de gebezigde post-

„zegels op het kantoor van afzending, tot herkenning, „overgestempeld of onbruikbaar gemaakt worden, op „de wijze door Onzen Minister van Financiën te bepalen".

Het overstempelen of onbruikbaar maken is zeer verschillend geweest. Bijna altijd is het voorschrift, vervat in de Circulaire 447 (24 November 1851) van het Hoofdbestuur der Posterijen, art. 57 — instructie aan de Directeuren — gevolgd: „De overstempeling „geschiedt met den gewonen francostempel van het „postkantoor, doch afgedrukt met zwarten boekdruk- „kersinkt van een goede hoedanigheid". Vernietiging van het zegel door inbranden b. v., is een proef van korten duur geweest.

De geschiedschrijver heeft dus na te gaan op welke wijze het overstempelen plaats had en welke stempels daarbij gebruikt werden. Evenals bij de zegels zelf moet hij bij de stempels de geschiedkundige volgorde nemen en onderscheid maken tusschen de officieele en de niet-officieele stempels.

Het gebeurde vroeger en gebeurt nu nog dat: de officieel voorgeschreven vernietigingsstempel op een kantoor nog niet . . . ontvangen is of defect is geraakt. Dan moet tijdelijk — evenals bij drukte — wel eens een niet-officieel stempel gebruikt worden. Wanneer een nieuwe zegelreeks voor het publiek verkrijgbaar wordt gesteld, mogen de zegels — oud model — tot een bepaalden datum gebruikt worden. Bij Koninklijk Besluit van 1 November 1879 b. v., worden alle zegels — oud model — eerst uit koers genomen. Men kan dus op zegels van oudere uitgiften afstempelingen vinden, die eerst jaren na het verkrijgbaar stellen dier zegels voorgeschreven werden.

Het verzamelen van afstempelingen heeft m. i. zeer

terecht groote beteekenis gekregen. Niet alleen omdat het een gewichtig onderdeel vormt in de postgeschiedenis, maar ook omdat het een uitstekend hulpmiddel is bij de ontwikkeling van een zegel zelf. Afstemplingen leveren steeds het bewijs, wanneer een kleurverschil, tanding enz. reeds uitgegeven was, en werken aldus mede de geschiedenis van een uitgifte nauwkeuriger te bepalen. Het werk van ons medelid, de Heer D. E. Schreuders: „*De afstemplingen op de postzegels van Nederland, 's Gravenhage 1897*” moge niet meer volledig zijn, het is nog steeds een goed boek. En die niet weet welk een mooie studie het stempelverzamelen is, kan ik wijzen op de beroemde verzameling van ons medelid den Heer G. F. Leliman.

Met de mededeeling van het betrekkelijk Koninklijk Besluit, dat „de nagemelde postzegels buiten omloop worden gesteld”, eindigt de geschiedenis eener uitgifte.

B. Proeve eener bewerking :

Uitgifte 1 Januari 1852.

5 c. blauw; 10 c. rood; 15 c. oranje.
5 c. lichter-blauw.

Jacques Wiener, graveur te Brussel, werd door de Nederlandsche Regeering uitgenoodigd het eerste ontwerp van een Nederlandsch zegel te maken. Zijn ontwerp werd aangenomen en spoedig werd een proef afgedrukt op vellen van honderd stuks. De honderd vormen geen aaneengesloten geheel, maar zijn in vier groepen van 25 zegels elk door een breeden horizontalen en vertikaln rand gescheiden. De proef is zwart en zeer fraai afgedrukt op carton, waarschijnlijk geleverd door Honing en Co. te Zaandam.

1 : 5 cent zwart op wit carton. ^{1) 2)}

Ook van de 10 cent moeten zoodanige proeven bestaan. De laatste commissie van het standaardwerk kende :

2 : 10 cent zwart (grijsachtig)
op wit carton. ²⁾

Om te kunnen beslissen in welke kleur de zegels voor het gebruik zullen verschijnen werden proeven in verschillende kleuren gedrukt.

Op wit carton zijn bekend :

3 : 10 cent citroengeel ²⁾
4 : 10 cent geelgroen
5 : 10 cent oranje
6 : 10 cent rood.

En op wit papier :

7 : 10 cent blauw (2 tinten). ²⁾

Al deze proeven zijn zonder het watermerk, dat in de zegels der uitgifte gevonden wordt. Maar ook op gewatermerkt papier zijn natuurlijk proeven gedrukt, om en uit papier en uit kleur samen de beslissende keuze te doen. Bekend van deze proeven zijn :

8 : 5 cent blauw (4 tinten) gewatermerkt en getint papier ¹⁾
9 : 10 cent blanw (6 tinten) id. ^{1) 2)}

Daar de blauwe kleur voor de 5 cent gekozen werd,

en de zegels dezer uitgifte niet, gelijk later al de andere, getand werden, is het onderscheid tusschen laatste proeven en zegels niet aan te geven.

Behalve deze proeven naar het ontwerp-Wiener, bestaan er nog proeven van een tweede ontwerp waarvan de maker en tijd onbekend zijn. Wellicht dat de archieven hier opheldering geven. Dit tweede ontwerp onderscheidt zich van het eerste o. a. door verschillen in de beeltenis. Op het tweede ontwerp is aan de hals een stuk kleeding merkbaar aangegeven door vijf lijnen onder aan de hals van links naar rechts. De hals is geheel, het aangezicht gedeeltelijk van schaduwlijnen voorzien, terwijl de neus sterk en scherp is geteekend.

10 : 10 cent zwart op gemskleurig fijn verticaal geribd papier.

Waarschuwing.

In 1893 zijn door J. H. Moesman in Utrecht afgedruken vervaardigd van een origineele staalplaat der 10 cent uitgifte. Deze waardelooze nadrukken bestaan op wit papier en wit carton zonder watermerk en in de volgende kleuren: rood, blauw, bruin, groen, zwart en oranje. Het verschil tusschen echte proeven en deze nadrukken is dadelijk te zien. De proeven zijn fraai, scherp en duidelijk, de nadrukken, van een afgesleten plaat gemaakt, wazig en onduidelijk.

Nadat de proeven goedgekeurd waren, verscheen een Koninklijk Besluit 12 November 1851 (Staatsblad n^o. 143) verklarende :

art. 1 : De dag der invoering wordt bepaald op 1 Januari 1852.

art. 3 : Zij dragen onze beeltenis en het opschrift *Postzegel* benevens de aanduiding der geldswaarde.

art. 4 : Er zijn drie soorten van postzegels, namelijk van vijf cents, van tien cents en van vijftien cents.

art. 5 : Elke soort van die zegels wordt in een verschillende kleur afgedrukt, te weten :
Blauw, de postzegels van vijf cents.
Rood, die van tien cents.
Oranje, die van vijftien cents.

Bij dit Koninklijk Besluit behoort eene Ministerieele beschikking d d. 15 Januari 1852, n^o. 70. . . „de blauwe zegels, die men zal trachten in het vervolg van eenigzins lichtere kleur te doen vervaardigen.”

De Rijksmunt in Utrecht, met de vervaardiging belast, gebruikte stalen platen elk voor honderd zegels. De zegels werden verdeeld in vier blokken, elk van vijf en twintig, door een band kruiselings in het midden over de plaat getrokken, staande 19 mM. en liggende 17 mM. breed

Het papier is geschept en volgens overlevering vervaardigd door de firma Honing Breed te Zaandijk op den papiermolen „de Veenboer”, aan het Huispad te Zaandijk gelegen. Het papier werd gewatermerkt en wel :

1^o. dat in elk zegel een posthoorn kwam te staan.



2^o. dat elke 100 zegels omsloten werden door een vierlijnigen rand van 10 mM., waar in elke zijde het woord **POSTZEGEL** voorkomt, welk watermerk staande 57 mM., liggende 55 mM. breed is.

1) J. B. Moens : *Ontwerpen en proeven van Nederland*, vrij vertaald door Jhr. C. Ph. L. v. Kinschot Leiden 1898 ; Jhr. C. Ph. L. v. Kinschot : *Aanhangsel op de ontwerpen en proeven van Nederland*. Leiden 1898.

2) Commissie Standaardwerk 1945.

De afstand der zegels tot den watermerkrand is 11 m.M. De vellen zijn groot 340 bij 305 m.M., waarvan een ruimte 260 bij 236 m.M. door de gewatermerkte zegels wordt ingenomen.

Aanteekeningen

Kleurverschillen.

- 5 cent Blauw: zwartblauw tot licht melkblauw;
- 10 „ Rood: rose tot bruinkarmijn
- 15 „ Oranje: geel tot donkeroranje.

Papier. Het papier heeft verschillende dikten, loopt in tint van geelachtig wit tot blauwachtig wit. Bij vele zegels *schijnt* het papier aan de voorzijde getint te zijn. Dit is een gevolg van het onvoldoend reinigen van de stalen platen voor het afdrukken. Geschiedde dit niet goed, dan deelde zich de betrokken kleur aan het geheele papier mede en kregen de vellen een tint van die kleur.

Het aantal zegels blijkt uit het volgende staatje.

JAAR.	5 cent.	10 cent.	15 cent.
1851	100.000	125.000	75.000
1852	1.395.700	1.096.800	507.500
1853	1.500.000	1.200.000	300.000
1854	1.500.000	1.200.000	300.000
1855	1.828.500	1.171.500	—
1856	1.500.000	1.500.000	—
1857	900.000	800.000	300.000
1858	2.350.000	1.650.000	—
1859	1.700.000	1.200.000	100.000
1860	1.800.000	1.100.000	100.000
1861	2.000.000	1.900.000	100.000
1862	1.800.000	1.400.000	300.000
1863	2.500.000	2.700.000	300.000
Totaal . .	20.874.200	17.043.300	2.382.500

Het gebruik van zegels werd voor het brievenvervoer niet dadelijk verplichtend gesteld. Men kon of gelijk tot dusverre het algemeen gebruik was, den „Taxe” door den geadresseerde op plaats van aankomst laten betalen, of aan het kantoor van afzending het verschuldigd bedrag in geld voldoen, of postzegels gebruiken. Deed men het laatste dan moesten de zegels met den voorgeschreven stempel vernietigd worden. De oudste stempel was de

1^o. *franco dagteekeningstempel zonder jaartal*, sedert 1844 in gebruik. Hierbij kwam de

2^o. *franco dagteekeningstempel met jaartal*.



Beide stempels komen in verschillende lettervormen en teekening voor. Eerst werden meestal Egyptische letters, daarna grotesque letters gebruikt. Stempel 1 mocht alleen bij de bestaande 94 postkantoren dienst doen; stempel 2 op de bestaande en in 1851: 26 nieuw opgerichte kantoren.

Hulpkantoren ontvingen:

3. den *plaatsnaamstempel*, die gebruikt moest worden op brieven bestemd van het eene hulpkantoor naar het andere. Wanneer echter een brief van een hulpkantoor naar een postkantoor gezonden werd, mocht aan het hulpkantoor het zegel niet afgestempeld worden. Deze stempel wordt in verschillende lettervormen gevonden, als b. v.:

HEINKENSZANDE HOOG-SOEREN DE KINDERDYK
APELDOORN LISSE EYSDEN
 WEHL SAS VAN GEND

Bij Koninklijk Besluit van 10 October 1879 (Staatsblad n^o. 160) wordt bepaald: Art. 1 „De nagemelde „postzegels worden op 1 November 1879 buiten omloop gesteld. . . .

„a. de postzegels van 5, 10 en 15 cent, uitgegeven ingevolge ons besluit van 12 November 1851 (Staatsblad no. 143)“.

Tot 1 November 1879 mocht men naast de nieuwe uitgiften deze zegels blijven gebruiken Het is dus zeer wel mogelijk dat latere stempels tot vernietiging voorgeschreven op deze zegels voorkomen.

Schiedam, 1 Mei 1909.

P. J. VAN HARDERWIJK.

